

Марченко І., Шанскова Т., Розвиток критичного мислення молодших школярів засобами проблемного навчання. Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи. Збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції (29 листопада 2022 року) / за заг. ред. І.В. Голубовська – Житомир: ФО-П «Н.М.Левковець», 2022. – С 86-90.

І. П. Марченко,
студентка ННІ педагогіки;
науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри початкової освіти
та культури фахової мови **Шанскова Т. І.**
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

**Формування моральних цінностей молодших школярів під час
реалізації змістової лінії "Людина як особистість"
на уроках "Я досліджую світ"**

Кожне суспільство створює свої моральні норми та цінності, необхідні для засвоєння та дотримання всіма його членами. Значимими цінностями особистості відносно інших повинні бути гуманізм, милосердя, доброта.

Згідно із програмою "Освіта ХХІ століття", одним із найголовніших завдань у контексті виховання справжніх гуманістичних цінностей у початковій школі є формування високоморальної особистості, що здатна розуміти та виявляти такі риси, як чесність, відповідальність, порядність, здатність до співпереживання та ін.

Молодший шкільний вік – найсприятливіший період у сприйнятті соціальних впливів та формування моральних цінностей. Психолого-педагогічні дослідження доводять, що в цей період особистість легко засвоює способи спілкування, норми поведінки, поєднуючи їх із власними спостереженнями, висновками та наслідуванням старших, найчастіше – батьків [1, с. 22]. Тому в контексті основних завдань морального виховання варто розглядати ті засоби, які сприятимуть ефективному формуванню духовних цінностей. Саме до них варто відносити уроки інтегрованого курсу "Я досліджую світ" (змістова лінія "Людина як особистість") у початковій школі, мета й завдання якого спрямовані на те, щоб формувати високоморальну особистість, котра усвідомлює значущість духовних цінностей у своєму житті, має чіткі моральні установки та виявляє це у свідомій поведінці на засадах духовності та високої моралі.

Питання формування духовно-моральних цінностей підростаючого покоління розглядали видатні психологи й педагоги Л. Божович, Л. Виготський, В. Сухомлинський, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Стельмахович тощо. Методичні аспекти формування духовних цінностей

молодшого школяра на уроках курсу "Я досліджую світ" окреслено у працях Н. Бібік, А. Мудрик, Л. Семушиної, Б. Давидова, Д. Ельконіна та інших науковців.

Мета статті – обґрунтувати форми й методи формування духовних цінностей на уроках курсу "Я досліджую світ" (змістова лінія "Людина як особистість").

Моральні цінності молодшого школяра як складова моральної свідомості, передбачають певну систему знань, установок та поглядів щодо моралі та моральної поведінки.

Формування духовної сфери учня поряд із сімейним вихованням відбувається в закладі загальної середньої освіти. На нашу думку, цьому досить ефективно сприяють уроки інтегрованого курсу "Я досліджую світ" у початковій школі. Насамперед, змістова лінія "Людина як особистість", основними завданнями якої є: формування уявлень про себе як про частину природи, соціуму, про власні емоції; формування основ соціальної компетентності через усвідомлення правил та звичаїв поведінки в умовах школи та родини; дотримання правил гендерної рівності між людьми; оволодіння способами та певними моделями поведінки, які мають відповідати моральним нормам сучасного українського суспільства; дотримання правил поведінки; утвердження власного ціннісного ставлення до світу та мотивації до здійснення позитивних вчинків; формування навичок самостійної діяльності учня тощо [4, с. 12].

До ефективних засобів формування моральних цінностей молодших школярів на цих уроках варто віднести бесіди на морально-етичну тематику ("Моральні якості", "Як я себе оцінюю?", "Як себе поводити, щоб не розчарувати батьків (педагогів)?"). Бесіда з учнями обов'язково має передбачати елементи рефлексії самих учнів, які повинні розуміти зміст своїх хороших або поганих вчинків, давати об'єктивну характеристику власній поведінці тощо.

Також доцільно використовувати ситуації морального вибору, які передбачають різні варіанти поведінки морального або ж антиморального спрямування й можливість учня обрати один із них та оцінити рівень сформованості духовної сфери учня на основі отриманих результатів [2, с. 23].

Усвідомлення учнями культури самообслуговування крізь призму формування духовних якостей на уроках "Я досліджую світ" також повинно мати за основу поглиблення знань учнів про те, що слід дотримуватися не лише чистоти обличчя, рук, але й дбати про "чистоту" душі, адже лише така особистість буде гармонійно розвиненою [5, с. 48]. Для цього на уроках можна провести бесіду "Чистота тіла = чистоті душі", у процесі якої учням ставлять ряд запитань проблемного змісту (наприклад: "Якщо мати охайний вигляд, але робити погані вчинки, це правильно?", або дати таке питання для дискусії у групах: "Культура поведінки – що це?" або ж: "Бути хорошим та сучасним – це одне й те ж?"). Така робота має досить цінні можливості щодо формування духовності учнів, спонукає школярів до роздумів, здатності

відстоювати свою позицію та мислити критично й самостійно.

Через усвідомлення учнем себе як частини живої природи завдяки використанню інформаційних, ілюстративних або практичних форм і методів роботи (наприклад, "Людина і природа", "Хто ми?", "Твоє ім'я – Людина") школяр поглиблює свої знання про взаємопов'язаність природних процесів, явищ та життя й діяльності людей. Тому лише високодуховна особистість зможе мати високий рівень культури поведінки не тільки в соціальному, а також і у природному довкіллі.

У процесі пізнавальної та трудової діяльності на уроках "Я досліджую світ" або в позаурочній діяльності школяр учить пристосовуватися до колективних норм, працювати в колективі. Тому в нього формується уявлення щодо значущості людської праці в житті кожної людини, про її моральний характер.

З метою виявлення духовних цінностей учнів початкової школи нами проведено експериментальне дослідження на базі ЗОШ № 8 м. Житомира. Було обрано два класи: ЕК (10 осіб) та КК (10 осіб). Загальна кількість опитаних – 20 осіб. У роботі нами були використані такі 2 методики з метою діагностики духовних цінностей учнів початкової школи, що проводилися у формі бесіди: 1. "Що таке духовність?". 2. "Незакінчені речення" (модифікована методика Н. Гаврилової). 3. Метод опитування педагогів навчального закладу й батьків учнів.

Проаналізувавши початкові результати ціннісного ставлення до людини учнів з ЕК та КК, ми розподілили показники учнів обох класів за рівнями сформованості духовних цінностей у молодшому шкільному віці (рисунок 2.1.).

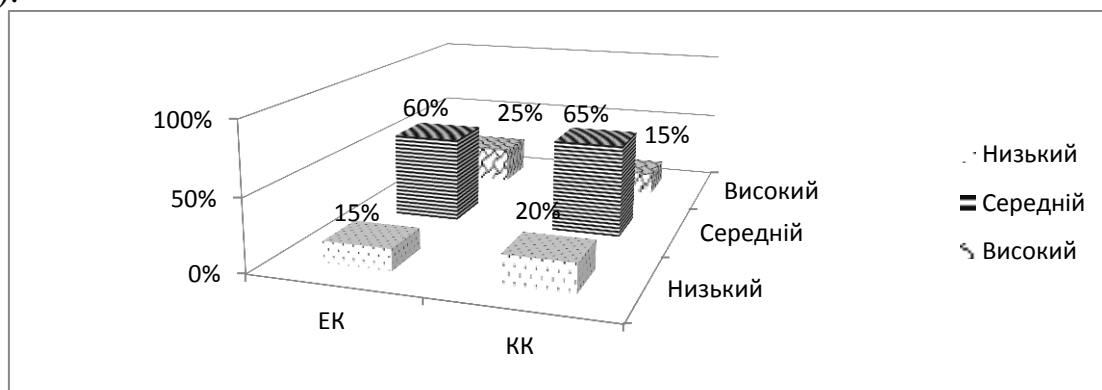

Рис 1. Розподіл рівнів сформованості моральних цінностей КК та ЕК класів на початковому етапі експерименту (у %).

Як бачимо, показники сформованості моральних цінностей у ЕК та КК на початковому етапі знаходяться приблизно на одному рівні: у ЕК низький рівень склав 15 %, тоді як у КК 20 %, що на 5 % нижче за ЕК; середній рівень у ЕК склав 60 %, у КК 65 %, що перевищує показники ЕК на 5 % у контрольному класі; високий рівень у ЕК склав 25 %, тоді як у КК – 15 %, переважання цих результатів у ЕК на 10 %. Отже, результати ЕК класу дещо перевищували результати учнів КК класу.

Судячи з результатів обох груп, на наступному етапі доцільним кроком була розробка та впровадження авторської методики роботи, яка передбачала

ефективні педагогічні умови формування моральних цінностей учнів початкової школи засобами уроків "Я досліджую світ".

Наприклад, на уроці інтерактивного спрямування "Людське "я" були використані проблемно-пошукові та ігрові методи, за допомогою яких школярі поглиблювали свої уявлення про власні характеристики як особистості, про риси характеру, котрі є хорошими і про ті, які вважаються негативними та заважають учневі в житті, спілкуванні та діяльності. Досить цікавими в цьому контексті також були ігрові методи, спрямовані на самооцінку учнями власних якостей, а також якостей оточуючих, – "Люстерко", "Моя думка така", "Так чи ні?". Учні вдосконалювали свої вміння працювати в команді, висловлювати думку відносно різних ситуацій морального спрямування.

Урок на тему "Зовнішність людини" також передбачав інтерактивні методи роботи з метою усвідомлення учнями: чи є дійсно справжньою та краса, яка зовні. Робота передбачала постановку проблемних питань на тему морального вибору: краса чи духовність? Краса чи довіра та ін. На уроці також були використані ігрові методи: вікторини та конкурси у формі командної роботи, які мотивували учнів до роботи на уроці. Основною думкою заняття стала фраза В. Сухомлинського: "Справжню красу очима не побачиш", якою вчитель узагальнив цей урок [6, с. 267].

На уроці за темою "Моя самостійність" робота передбачала відповідне різноманіття методів, прийомів та засобів. На початку уроку вчитель провів бесіду на тему: "Що таке самостійність і в чому вона виявляється", за умовами якої кожен учень міг індивідуально висловити свою позицію. У процесі гри "Моя позиція" школярі дискутували, обґрунтовували свою думку з питання справжніх умов, які характеризують самостійну особистість. Приклади самостійності також були продемонстровані учням із кінофільмів, за мотивами творчості В. Сухомлинського, з уривків художніх творів тощо.

З метою перевірки ефективності розробленої системи роботи на формуальному етапі ми провели повторну діагностику рівня сформованості духовних цінностей учнів початкової школи. Її результати відображено на рис.2.

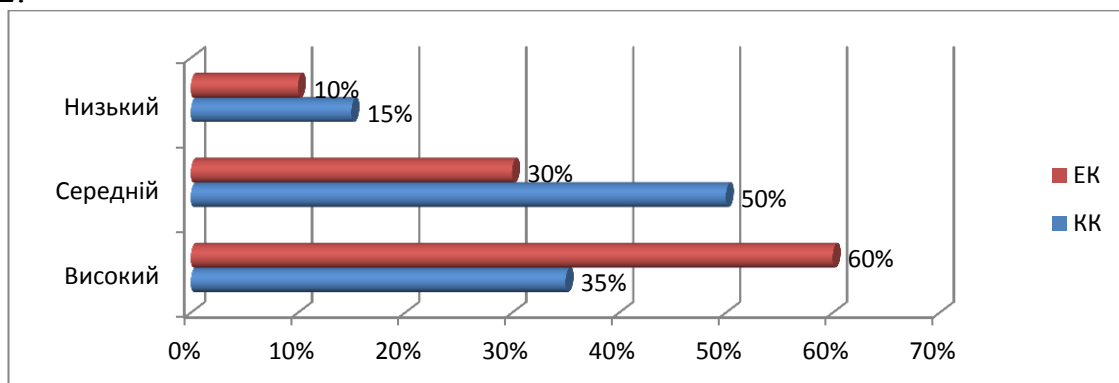

Рис.2. Сформованість моральних цінностей учнів початкової школи після проведення формуального етапу експерименту.

Отже, повторне опитування учнів обох класів за всіма методиками засвідчило позитивну динаміку показників духовних цінностей в учнів

початкових класів в обох групах, адже результати ЕК на підсумковому етапі на низькому рівні показники ЕК знизилися на 5 %, середній рівень знизився на 30 % та відповідно високий зріс на 35 %.

У КК також спостерігалось суттєве покращення показників рівня сформованості досвіду моральної поведінки, адже на низькому рівні показники КК знизилися на 5 %, середні знизилися на 15 % та високі зросли на 20 % порівняно з початковим етапом.

Список використаної літератури

1. Бех І. Моральний розвиток особистості в історико-педагогічному осмисленні. *Початкова освіта*. 2018. № 8. С. 21–24.
2. Боришевський М. Й. Развитие нравственных убеждений. Київ : Оріон, 2015. 184 с.
3. Грущинська І. В., Хитра З. М., Дробязко І. І. "Я досліджую світ" : підручник інтегрованого курсу для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/handle/123456789/1400>.
4. Зверева І. Д. Діагностика моральної вихованості дітей. *Початкова освіта і виховання*. 2019. № 9. С. 18–22.
5. Субботский Е. В. Формирование морального действия. *Вопросы психологии*. 2019. № 3. С. 47–55.
6. Фіцула М. М. Виховання свідомої дисципліни, почуття обов'язку та відповідальності. *Педагогіка*. 2016. С. 266–270.